

БОЛАЛАР КАСАЛЛИКЛАРИНИ ИНТЕГРИРЛАШГАН УСУЛДА ОЛИБ БОРИШ

КИРИШ

**Жаҳон Соғлиқни Сақлаш
Ташкилоти, Бола соғлиги ва
Ривожланиш бўлими (СНД).
Ўзбекистон Республикаси
Соғлиқни сақлаш вазирлиги
Жаҳон Соғлиқни Сақлаш Ташкилоти 2008**

ЮНИСЕФ

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ СОҒЛИҚНИ САҚЛАШ ВАЗИРЛИГИ
ТИББИЙ ТАЪЛИМНИ РИВОЖЛАНТИРИШ МАРКАЗИ
РЕСПУБЛИКА ИХТИСОСЛАШТИРИЛГАН ПЕДИАТРИЯ
ИЛМИЙ -АМАЛИЙ ТИББИЁТ МАРКАЗИ

“ТАСДИҚЛАЙМАН”

ЎзР ССВ, Фан ва ўқув юртлари
бош бошқармаси бошлиғи

т.ф.д. Ў.С. Абдурамаилов

2013 й. « 26 »
№ 5 баённома

“КЕЛИШИЛДИ”

ЎзР ССВ Тиббий таълимини
ривожлантириш маркази
директори

М. Х. Алимова

2013 й. « 26 »
№ 5 баённома

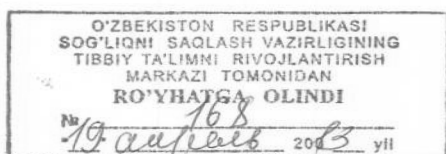
Болалар касалликларини интегрирлашган усулда
олиб бориш
КИРИШ

Болалар касалликларини интегрирлашган усулда олиб бориш
бўйича

ЖССТ томонидан ишлаб чиқилган ва Ўзбекистон Республикаси
мутахассислари томонидан мослаштирилган

ЎҚУВ КУРСИ

Тошкент 2013

Жаҳон Соғлиқни Сақлаш Ташкилоти 1998

Ушбу ҳужжат кенг омма учун чоп этишга мўлжалланмаган бўлиб, барча ҳуқуқлар Жаҳон Соғлиқни Сақлаш Ташкилотига тегишлидир. (ЖССТ). Ушбу ҳужжат ЖССТ-нинг олдиндан берилган ёзма рухсатисиз тўлиқ ёки қисман таржима этилиши, эркин ҳолда тўпламлар ва рефератлар учун фойдаланилиши мумкин эмас. Ушбу ҳужжатнинг бирорта қисми ҳам, ЖССТ-нинг олдиндан берилган рухсатисиз, маълумотлар базасида сақланиши, ёки барча-механик, электрон ёки бошқа йуллар билан узатилиши мумкин эмас.

«Болалар касалликларини интегрирлашган усулда олиб бориш» ўқув курси Жаҳон Соғлиқни Сақлаш Ташкилотининг Бола Соғлиги ва Ривожланиш Бўлими (СНД) ва ЮНИСЕФ томонидан АСТ International, Атланта, Жоржия, АҚШ, билан шартнома асосида тайёрланган.

Ушбу қўлланма, Болалар касалликларини интегрирлашган усулда олиб бориш стратегияси бўйича миллий тренерлар т.ф.д. З.Е. Умарназарова, т.ф.д. И.М. Ахмедова, т.ф.н. Г.Б. Утепова томонидан матнлар асосида қайтадан ЖССТ охириги тавсиялари асосида янгиланди ва қайта чоп этилган (Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни Сақлаш вазирлигининг Республика ихтисослаштирилган педиатрия илмий-амалий тиббиёт маркази, Тошкент педиатрия тиббиёт институти).

Ўқув курси бирламчи бўғин тизими, болалар тиббиёт муассасалари, шунингдек тиббиёт олий ўқув юртлари, ўрта махсус ўқув юртлари ва Тошкент врачлар малакасини ошириш институти ўқув дастурларига киритиш учун мўлжалланган.

Тақризчилар: Э.А. Шомансурова, т.ф.д., ТошПТИнинг амбулатория тиббиёти кафедраси мудир

К.Ш. Салихова, т.ф.н. ЎзРССВ РИПИАТ Маркази илмий-ишлар бўйича директор муовини

Ўқув курси ЎзР ССВ РИПИАТ Марказида 2013 йил 14 мартдаги Илмий Кенгашида кўриб чиқилди ва тасдиқланди, 3-мажлис баённомаси.

Илмий котиба т.ф.н.

Д.С. Арипова

МУҚАДДИМА.....	5
КУРСНИНГ УСУЛЛАРИ ВА МАТЕРИАЛЛАРИ.....	8
КАСАЛНИ ОЛИБ БОРИШГА ТЕГИШЛИ СХЕМАЛАРИНИ ҚАНДАЙ ҚИЛИБ ТАНЛАШ КЕРАК.....	9
АТАМАЛАР ЛУҒАТИ.....	11

МУҚАДДИМА

Ривожланиб келаётган мамлакатларда 5 ёшгача бўлган болалар орасида учрайдиган барча ўлим ҳолларининг 70 фоиздан ортиқроғига пневмония, диарея, қизамиқ ва овқат ҳазмининг бузилиши сабаб бўлади.

Ўзбекистон Республикасида 5 ёшгача бўлган болалар орасида учрайдиган ўлиш ва касалланиш ҳолларининг асосий сабаблари жумласига пневмония, диарея, қизамиқ, сил касаллиги, овқат ҳазмининг бузилиши ва камқонлик киради. Тиббий ходимларнинг ана шундай касалликлар билан оғриган болаларни амбулатория тарзидаги муассасаларда даволашлари ва шу касалликларга алоқадор ўлим ҳолларининг кўпчилигига йўл қўймасликлари учун ёрдам берадиган анча осон ва самарали усул-амаллар бор. Жаҳон Соғлиқни Сақлаш Ташкилоти ва ЮНИСЕФ ана шу касалликларга даво қилиш тadbирларини ҳар бир касалликка доир тавсияларда эмас, балки интеграцияланган тавсиялар мажмуасида тасвирлаб бериш учун замонавий маълумотлардан фойдаланишди. Сўнгра касал болаларга интеграцияланган даво қилиш жараёни бўйича тиббий ходимларга таълим бериш учун ўқув курси ташкил этилди.

Тиббий ходимлар болаларда учрайдиган касалликларга даво қилиш бобида ҳозирнинг ўзида тажрибага эгадирлар. Улар аксари қандай бўлмасин битта касалликнинг давосига доир тавсиялар, масалан, қизамиқ ёки диарея билан оғриган болага даво қилишга доир тавсиялардан фойдаланиб, тайёргарлик олишган. Шундай бўлсада, хусусан, болада бир йўла бир нечта касаллик бўлган маҳалларда, турли тавсияларни бирлаштириш (интегрирлаштириш) амалда, барибир, қийин бўлиб қолиши мумкин. Даволаш жараёнида қайси муаммоларга биринчи навбатда аҳамият бериш талаб қилишини ходимлар билмасликлари мумкин. Фурсат ва мавжуд дори-дармонлар чекланган шароитларда тиббий ходим боладаги муаммоларнинг ҳаммасини аниқлаб олиш, уларга даво қилишга қодир бўлмай қолиши мумкин. Турли касалликлар ўртасида аксари мураккаб ўзаро боғланланишлар бўлади. Масалан, диареянинг такрорланиб туриши овқат ҳазм қилишининг бузилиб, боланинг озиб кетишига олиб келади; кўпинча қизамиқ вақтида бошланадиган ёки шу касаллик билан бирга давом этиб борадиган диарея айниқса оғир ўтади. Шу муносабат билан бемор болага самарали даво қилиш боладаги касаллик аломатлари, яъни симптомларининг ҳаммасини эътиборга олишни талаб қилади.

Болада мавжуд бўлган симптомларнинг ҳаммасига тез баҳо бериш ва улардан бирортасини ҳам назардан қочирмаслик учун тиббий ходим касал болага интегрирланган даво қилиш юзасидан мазкур курсда ўқитиб, ўргатиладиган жараённи татбиқ этиши мумкин. Ўқиб чиққанидан кейин у қайси ҳолларда болада оғир касаллик

бўлишини ва боланинг зудлик билан касалхонага жўнатишга муҳтож-муҳтожмаслигини аниқлай оладиган бўлади. Агар бундай эҳтиёж бўлмаса, тиббий ходим тавсияномаларга амал қилиши ва болани даволаши мумкин. Тавсияномаларда оналарга ва бошқа парваришловчи шахсларга маслаҳатлар берилган, йўл йўриқлар кўрсатиш жараёни ҳам баён этилган.

Касалликларга интегрирлашган даво қилишга доир тавсияномалар диарея касалликлари, ўткир респиратор инфекциялар, иситма ҳолатлари, овқатланиш муаммоларига оид, шунингдек эмлаш ишларини ўтказиш юзасидан Жаҳон Соғлиқни Сақлаш Ташкилотининг мавжуд тавсияларини ўз ичига олади. Тиббиёт ходимлари бирор касаллик юзасидан мазкур курсда алоҳида келтирилган тавсияларда касал болани тўла-тўқис даволаб, дарддан фориғ қилиб юборишда қай тариқа фойдаланиш кераклиги билан танишадилар.

Бемор болаларни клиникага олиб бориш муносабати билан биринчи марта мурожаат этган болага ёки қай тариқа соғайиб бораётганини билиш учун такрор марта келган болага ёрдам бериш жараёни баён этилган. Бу тавсияномалар касал боланинг амбулаторияга келишга мажбур этган асосий сабабларнинг кўпчилигини ўз ичига оладию, аммо ҳаммасини эмас. Сурункали ёки бирмунча кам учрайдиган касаллик муносабати билан келган бола ихтисослаштирилган ёрдамга муҳтож бўлиши мумкин, ёрдамнинг бу хили мазкур курсда тасвирланмайди. Бу курс бахтсиз ҳодисалар ёки авариялар натижасида шикастланган болаларга даво қилиш масалаларини муҳокама этмайди. Курс орттирилган иммунитет танқислиги синдроми – ОИТС (СПИД) масалаларини гарчи муҳокама қилмасада, лекин кўп тарқалган ва одамда иммунитет танқислигига сабаб бўлувчи вирус (ВИЧ) юққан болаларни тиббий ёрдам сўраб келишга мажбур этадиган ҳолатлар - диарея ҳамда респиратор инфекцияларни муҳокама қилиб ўтади. ОИВ (ВИЧ) инфекцияси бор, деб гумон қилса бўладиган бола кенг тарқалган шу касалликларнинг бири муносабати билан ёрдам сўраб келган маҳалда, уни ана шундай касаллик юзасидан биринчи марта келган ҳар қандай бола сингари даволаб бориш мумкин. Боланинг дарди мазкур курсда баён этилган стандарт даво билан қайтавермаса ёки болада овқат ҳазми сезиларли даражада бузилган, ёхуд бола амбулаторияга қайта-қайта келаверадиган бўлса, уни алоҳида текшириб кўриш ва даволаш учун касалхонага юборилади. Бунинг натижасида ОИТС билан касалланган бола касалхонага юборилган бўлиб чиқади. Касалхонадан чиққан болага буюрилган даво чораларини бажарилишини ва ретровирусга қарши даволашда (РКВД) қўлланиладиган дориларни қабул қилиш тартибларини бирламчи тиббиёт тизимининг ходимларининг вазифалари тўғрисида тўхталади.

Ёрдам олиш учун оилалар ўзларининг касал болаларини амбулаториянинг ўқиб келган тиббий ходимига нечоғлик барвақт олиб келсалар, касалга қилинадиган даво шунча яхши наф бериши мумкин. Оила боланинг аҳволи тамомила ёмонлашиб қолишини кутиб ўтирадиган бўлса, ёки ўқимаган, тажрибасиз шифокорга мурожаат қиладиган бўлса, касалликдан ўлиш хавфи ортиб боради. Шу муносабат билан ота-оналарни ёрдам олиш учун қачон мурожаат қилиш кераклигига ўргатиш касал болага клиник даво қилиш жараёнининг муҳим қисми бўлиб ҳисобланади.

БЕМОРНИ ОЛИБ БОРИШ ЖАРАЁНИ

Беморни олиб бориш жараёни қилинадиган ишлар тартибини кўрсатадиган ва уларни бажариш хусусида ахборот берадиган бир қанча схемаларда тасвирланган. Бу схемаларда қуйидаги ишлар баён этилган:

- 1) Бола ёки гўдак аҳволига баҳо беринг;
- 2) Касалликни таснифланг (классификацияланг);
- 3) Давони белгиланг;
- 4) Болани даволанг;
- 5) Онага маслаҳат бериб, йўл-йўриқ кўрсатинг;
- 6) Кейинги ташрифни олиб боринг.

Бу босқичлар касал болага ёрдам беришда Сиз ҳозир бажариб келаётган босқичларга ўхшаб кетар, аммо уларни ифодалаш учун Сиз бошқа атамаларни ишлатарсиз, балки. Бу ишларнинг “Бола аҳволига баҳо беринг” босқичи анамнез йиғиш ва клиник текширишлар ўтказиш ишларини билдиради. “Касалликни таснифланг” - касалликнинг оғирлик даражасини аниқлаш зарур, деган маънони англатади. Сиз болада топиладиган ва аҳволининг оғирлигига боғлиқ бўлган асосий симптомларнинг ҳар бири учун тоифа ёки «тасниф»ни танлайсиз. Таснифлар ўзига хос касаллик ташҳиси (диагнози) эмас, улар давони белгилаб, йўналтириб берадиган тоифалардир, холос.

Схемалар ҳар бир тасниф учун тегишли турдаги давони тавсия этади. Мазкур жараёни қўлланишда болага “даво белгилай олишингиз” учун тегишли схемадаги таснифни тўғри танлаб олиш кифоя. Масалан, “ЖУДА ОҒИР ФЕБРИЛ КАСАЛЛИК” деб тасниф олган бола менингит ёки сепсис билан оғриган бўлиши мумкин. “ЖУДА ОҒИР ФЕБРИЛ КАСАЛЛИК” тоифаси учун таклиф этиладиган даво тегишлича бўлади, чунки у ушбу таснифга киритилган асосий касалликларда наф берадиган қилиб тузилган.

“Болани даволанг” босқичи амбулаторияда даволашни, шунингдек уйда ишлатиладиган дорилар ёки бошқа даво турлари тайинлашни, бундан ташқари, ушбу давони қай тариха олиб боришни онага ўргатиш кераклигини билдиради.

“Онага маслаҳат беринг” босқичи бола қай тариха боқилаётганига баҳо беришни, болага қандай овқат ва суюқликлар бериш кераклигини онага ўргатиш ва болани яна қачон амбулаторияга олиб келиш зарурлигини унга тайинлашни ўз ичига олади.

2 ойликдан 5 ёшгача бўлган бемор болаларни клиник олиб бориш жараёни:

- * КАСАЛ БОЛА АҲВОЛИНИ БАҲОЛАНГ ВА ТАСНИФЛАНГ,
- * БОЛАНИ ДАВОЛАНГ,
- * ОНАГА МАСЛАҲАТ БЕРИНГ

деб номланган 3 та схемада тасвирланган.

0- 2 ойликкача бўлган гўдакларга клиник даво қилиб бориш бирмунча каттароқ ёшдаги болаларга даво қилишдан бир қадар фарқ қилади. Бу иш “0-2 ОЙЛИККАЧА БЎЛГАН КАСАЛ ГЎДАК АҲВОЛИНИ БАҲОЛАНГ, УНИ ТАСНИФЛАНГ ВА ДАВОЛАНГ” деб номланган бошқа схемада баён этилган.

Схемалар болаларга тўғри ва самарали даво олиб боришда соғлиқни сақлаш ходимларига ёрдам берадиган қилиб тузилган. Ушбу курс Сизни схемалардан фойдаланишга тайёрлайди ва касал болаларга даво қилиб бориш юзасидан Сизга клиник малака беради. Курсни тугатганингиздан кейин бу схемалар клиникангизда касал болаларни даволаб боришда ўрганиб олган билимларингизни эсга туширишда ва улардан фойдаланиш учун Сизга ёрдам беради.

ТАЙЁРЛОВ КУРСИНИНГ МАҚСАДИ

Ушбу ўқув курси беморларни клиник даволаб бориш жараёнини касал гўдаклар ва ёш болалар билан ишлайдиган шифокорларга, тиббий ҳамширалар ва бошқа соғлиқни сақлаш ходимларига ўргатиш учун тузилган. Бу жараён қишлоқ врачлик амбулаторияси, болалар поликлиникаси ёки касалхонанинг амбулатория бўлими сингари бирламчи бўғин муассасалари учун беморларни олиб бориш жараёнидир. Бу курсда “амбулатория” атамаси ушбу муассасаларнинг ҳар қандай хилини ифодалаш учун қўлланилади.

Сиз касал болаларга қуйидагиларни:

- * Касалликнинг белгилари ва симптомларига, озиқланишнинг аҳволи ва эмланганлик ҳолатига баҳо беришни;
- * Касалликлар таснифини олиш;
- * Танланган таснифга мувофиқ даво белгилаш ва боланинг касалхонага юборишга муҳтож-муҳтожмаслиги хусусида қарор қабул қилишни;
- * Болани касалхонага юбориш олдида муҳим даво тадбирлари ўтказишни (масалан, антибактериал препаратнинг ёки витамин А нинг биринчи дозасини бериш, гипогликемиянинг олдини олишни);
- * Амбулаторияда даво қилиш, масалан, регидратацион орал терапия олиб бориш, витамин А бериш, эмлаш ишларини ўтказишни;
- * Орал антибактериал препаратни бериб туриш сингари маълум даво тадбирларини уйда ўтказишни онага ўргатишни;
- * Болани овқатлантириш масалалари ва ёрдам сўраб такрор мурожаат қилишни талаб этадиган вазиятлар юзасидан онага маслаҳатлар беришни;
- * Келгуси сафар болани яна қачон олиб келиш кераклигини айтиш, боланинг аҳволига такрор баҳо бериш ва тегишли ёрдам кўрсатишни ўз ичига оладиган схемаларга мувофиқ олиб боришни ўрганиб оласиз.

КУРСНИНГ УСУЛЛАРИ ВА МАТЕРИАЛЛАРИ

Беморга даво қилиб бориш схемаларига қўшимча равишда Сиз модуллар деб аталадиган бир қанча буклетларни оласиз, булар ишингизнинг ҳар бир босқичини тушунтириб берадилар, уларнинг сарлавҳалари мана бундай:

- *Кириш;*
- *2 ойликдан 5 ёшгача бўлган бемор бола аҳволини баҳолаш, таснифлаш ва даволаш схемалар буклети;;*
- *2 ойликдан 5 ёшгача бўлган бемор бола аҳволини баҳолаш ва таснифлаш;*
- *Давони белгиланг;*
- *Болани даволанг;*
- *Онага маслаҳатлар беринг;*
- *0 дан 2 ойликкача бўлган бемор бола аҳволини баҳолаш, таснифлаш ва даволаш схемалар буклети;*
- *0 дан 2 ойликкача бўлган бемор бола аҳволини баҳолаш, таснифлаш ва даволанг;*
- *Кейинги кузатув.*

Модуллар ўқитиш босқичларини ўрганиб олишда Сизга ёрдам берадиган машқларни ўз ичига олади. Машқларнинг кўпчилиги касал болани тасвирлаб, ўртага саволлар қўйиш йўли билан клиник ахборот беради. Модулни ўқиб чиқиб, машқларини бажариб бўлганингиздан кейин уни тугатган бўласиз. Баъзи машқларда видеофильм ва фотосуратлардан фойдаланилади.

Ҳар бир машғулотнинг тахминан ярмини Сиз яқин атрофдаги амбулатория ва касалхоналарда ўтказасиз ва касалларни клиник олиб боришни машқ қилиб борасиз. Ана шу клиник сессиялар пайтида Сиз касал болалар аҳволини баҳолаб, уларни таснифлайсиз ва даволайсиз, шунингдек уй шароитларида касал болаларни қандай парвариш қилиш кераклигини оналарига ўргатасиз. Клиник машғулотлар модуларда ўргатилган кўникмаларни амалда ишлатиб кўриш учун Сизга имкон беради. Қийинчиликлар туғилиб қолгудек бўлса, Сиз саволлар бериб, изоҳлар олишингиз мумкин. Курснинг охирига келиб Сизда тегишли касалликларга даво қилиб бориш юзасидан тажриба пайдо бўлади ва Сиз шу тажрибадан ўз амбулаториянгизда фойдалана билишингизга ишонч ҳосил қиласиз.

Ўқитувчи модулар билан ишлашда Сизга ёрдам бериб боради, гуруҳ баҳсларини ташкил этади ва Сиз билан яқка тартибда суҳбатлар ўтказиб туради. У клиник машғулотлар вақтида Сизнинг амалий ишингизни ҳам кузатиб боради. Сизга мавзу юзасидан ҳар қандай саволлар бериш ва буларни ўқитувчи билан муҳокама қилиб чиқиш таклиф этилади.

КАСАЛНИ ОЛИБ БОРИШГА ТЕГИШЛИ СХЕМАЛАРНИ ҚАНДАЙ ҚИЛИБ ТАНЛАШ КЕРАК

Кўпчилик амбулаторияларда болаларни рўйхатга олиб борилади, бунда бола касаллик сабабли келганми ёки соғлом бўлгани ҳолда профилактик текширувга, эмлатиш учун ё бўлмаса, шикастланиб қолган пайтида ёрдам олиш учун келганми, шулар тўғрисидаги маълумот ёзиб қўйилади. Она боласини касал бўлгани учун (шикастланиб қолгани учун эмас, касал бўлиб қолгани учун) олиб келган ва уни Сизнинг қабулингизга юборишган вақтда Сиз тегишли даволаш схемасини танлаб олиб, боланинг аҳволини баҳолаш жараёнини бошлашингиз учун унинг ёшини билиб олишингиз керак. Болалар Сизнинг амбулаториянгизда қай тариқа рўйхатга олинишига қараб боланинг ёши ва исми-шарифи, шунингдек бошқа ахборот, масалан, унинг турар жойи боланинг формулярига ёзиб қўйилган бўлиши мумкин. Агар булар ёзилмаган бўлса, Сиз мулоқатни унинг исми ва ёшини сўрашдан бошлашингиз мумкин.

Ёши жиҳатидан боланинг қайси гуруҳга киришини билиб олинг:

- Ёши 0 дан 2 ойликкача,
- Ёши 2 ойликдан 5 ёшгача.

Боланинг ёши 2 ойликдан 5 ёшгача бўлса, *2 ОЙЛИКДАН 5 ЁШГАЧА КАСАЛ БОЛАНИНГ АҲВОЛИНИ БАҲОЛАНГ, УНИ ТАСНИФЛАНГ ВА ДАВОЛАНГ* схемасини танлаб олинг. “5 ёшгача” деган сўз боланинг ҳали беш ёшга тўлмаганини билдиради. Масалан, бу гуруҳ 4 ёш 11 ойлик бўлган, лекин ҳали тўла 5 ёшга кирмаган болани ўз ичига олади.

2 ойлик бола “0 дан 2 ойликкача” гуруҳга эмас, балки “2 ойликдан 5 ёшгача” ёшдаги гуруҳга киради.

Бола ҳали 2 ойлик ёшга етмаган бўлса, у гўдак деб ҳисобланади. Ушбу гўдакни олиб бориш учун *0 ДАН 2 ОЙЛИККАЧА БЎЛГАН БЕМОР ГЎДАК АҲВОЛИНИ БАҲОЛАНГ, ТАСНИФЛАНГ ВА ДАВОЛАНГ* схемасидан фойдаланинг.

2 ОЙДАН 5 ЁШГАЧА БЎЛГАН БЕМОР БОЛАНИНГ АҲВОЛИНИ БАҲОЛАНГ ВА ТАСНИФЛАНГ деб номланган кейинги модулда Сиз 2 ойликдан 5 ёшгача бўлган бемор болалар аҳволини қай тариқа баҳолаш ва таснифлаш кераклигини билиб оласиз. Бундан кўра ёшроқ болаларга қандай даво қилиб бориш кераклиги кейинчалик, *Касал Гўдакни Даволаб бориш* модулида тушунтириб берилади.

АТАМАЛАР ЛУҒАТИ

Абдоминал: қоринга оид, қоринга тегишли.

Абсцесс: йиринг тўпланиши, йиринг бойлаш, ҳўппос.

АКДС: кўкйўтал (коклюш), бўғма (дифтерия) ва қоқшолга (столбняк) қарши вакцина. Тўла эмлаш учун бола 3 марта: 2 ойлик, 3 ойлик ва 4 ойлик ёшида иммунизация қилинади.

Аксиляр ҳарорат: қўлтиқ ости чуқурчасида ўлчанадиган ҳарорат.

Аллергия: алоҳида таъсир кўрсатадиган моддалар нафасга олинганида, ейилганида, организмга юборилганида ёки баданга текканида баъзи одамларда, масалан, аксириш, баданга тошма тошиши, нафас қийинлашуви кўринишида юз берадиган муаммо.

Амбулатория: мазкур ўқув курсида - ҳар қандай бирламчи тиббий муассаса: масалан, фельдшер-акушерлик пункти (ФАП), Қишлоқ врачлик пункти (ҚВП), Қишлоқ врачлик амбулаторияси (ҚВА), Қишлоқ участка касалхонаси (ҚУК), касалхонанинг амбулатория бўлими ёки поликлиника.

Амбулатория бемори: поликлиника ёки касалхонанинг амбулатория бўлимида кузатиб бориладиган бемор.

Антигенлар: асосан оқсил табиатли моддалар бўлиб, организмга тушганида иммун реакцияларни келтириб чиқаради.

Антимотор воситалар: ичак мускуллари фаоллигини сусайтириш йўли билан ичакдаги суюқлик ҳаракатини секинлаштирадиган препаратлар.

Антителолар: организмга тушган ёт моддалар – антигенларга қарши ишланиб чиқадиган ҳимояловчи моддалар, иммун зарралар.

Ареола: мазкур ўқув курсида - кўкрак учи атрофидаги терининг думалоқ шаклда қорайиб турадиган қисми.

Асосий симптомлар: мазкур ўқув курсида - болани кўздан кечириш, текшириб кўриш маҳалида тиббий ходим сўраб-суриштириб кўриши керак бўлган симптомлар. *БАҲОЛАНГ ВА ТАСНИФЛАНГ* схемасида бешта асосий симптом: йўтал ёки нафас қийинлиги, диарея, иситма, томоқ оғриғи ва қулоққа алоқадор муаммолар кўрсатиб ўтилган.

Аспирация: суюқликларни нафасга олиш (ингаляция қилиш).

Баҳоламоқ, баҳо бермоқ: олинган маълумотга, бор ахборотга таяниб туриб, масалани ҳал қилиш йўлини танламоқ, қарор қилмоқ. Ушбу ўқув курсида: болани текшириб кўриб, касаллигининг белги, аломатларини аниқлаб олмақ.

Белгилар (аломатлар): мазкур ўқув курсида - саломатлик муаммосининг жисмоний ифодаси, тиббий ходим беморни кўздан кечириб, эшитиб, пайпаслаб кўриб, ундан топадиган ўзгаришлар. Масалан, нафаснинг тезлашгани, кўкрак қафасининг ичга тортилиб тургани, кўзларнинг ич-ичига тушиб кетгани (киртайиши), энса мускулларининг тортишиб, каттиқ бўлиб тургани (ригидлиги), қулоқдан йиринг ажралиши ва бошқалар.

Биринчи ташриф: мазкур касаллик ёки бирор муаммо юзасидан биринчи марта тиббий ходимга кўриниш, унинг олдига биринчи марта келиш.

Бирламчи тиббий муассаса: соғлиқни сақлаш тизимида, масалан, Фельдшер-акушерлик пункти (ФАП), Қишлоқ врачлик пункти (ҚВП), касалхонанинг амбулатория бўлими ёки поликлиника сингари муассаса, аҳоли ёрдам сўраб келадиган бирламчи муассаса бўлиб ҳисобланади. Мазкур курсда ҳар қандай бирламчи тиббий муассасани ифодалаш учун амбулатория атамасидан фойдаланилади.

Болани овқатлантиришдаги муаммолар: болани одатдагича овқатлантириш билан бола боқиш юзасидан *МАСЛАҲАТ БЕРИНГ* схемасида санаб ўтилган тавсиялар ўртасидаги тафовутлар ва бошқа муаммолар, масалан, болани кўкрак сути билан боқишдаги қийинчиликлар, бола боқиш учун шишачалардан фойдаланиш, касаллик пайтида боланинг яхши овқатлана олмаслиги ва бошқалар.

Боланинг овқатланишга алоқадор аҳволи: болада овқат ҳазмининг бузилиши ёки камқонликка ёки камвазнликка хос белгилар бор-йўқлигини ифодаловчи тушунча. Мазкур ўқув курсида боланинг овқатланишга алоқадор аҳволи: *ОЗИҚЛАНИШНИНГ ОҒИР ДАРАЖАДА БУЗИЛИШИ ЁКИ ОҒИР КАМҚОНЛИК, КАМВАЗНЛИК ЁКИ КАМҚОНЛИК, КАМВАЗНЛИК ЙЎҚ ЁКИ КАМҚОНЛИК ЙЎҚ* деб таснифланиши мумкин.

БЦЖ: силга қарши эмлаш, бола туғилганида буюриладиган муолажа. Бацилла Кальметта-Герена деган сўзларнинг қисқартмаси.

ВИЧ: одамда иммунитет танқислигига сабаб бўладиган вирус («Вирус Иммунодефицита Человека» деган русча сўзларнинг бош ҳарфлари). ВИЧ СПИД касаллигини кўзгатади.

В гепатит вакцинаси (ВГВ): В гепатитга қарши тайёрланган вакцина (эм дори). Болани тўла эмлаш учун туғруқхонада 24 соатлик ичида, 2, 3, 4 ойлик ёшида эмлаш керак.

В гепатит вируси: гепатит кўзгатувчиларининг бири. Бу вирус жигар раки кўзгатувчиси бўлиб ҳам ҳисобланади. Қон орқали осон тарқалади, шунинг учун ҳамиша стерил игна ва шприцлардан фойдаланиш керак.

Гемоглобин: таркибида темир бўладиган оксил, кислород ташийди ва қонга қизил ранг беради.

Гипернатриемия: қонда натрий миқдорининг кўплиги.

Гипогликемия: қонда қанд миқдорининг камлиги.

Гипоксия: бадандаги органларга кислород ҳаддан ташқари кам миқдорда келиб турадиган ҳолат.

Гипоосмоляр регидратацион восита - бу паст осмоляр регидратацион восита бўлиб, ЖССТ томонидан тавсия этилган, таркиби 16-бетда келтирилган.

Гипотермия: тана ҳароратининг паст (аксилляр ҳароратнинг $35,5^{\circ}\text{C}$ даражадан ёки ректал ҳароратнинг 36°C даражадан паст) бўлиши.

Глюкоза: ичириладиган регидратацион тузлар ва венадан юбориладиган суюқликлар таркибида бўладиган қанд моддаси.

Ўдак: мазкур ўқув курсида ёши туғилгандан то 2 ойликкача бўлган бола.

Ўдак учун озиқ-овқат ўрнини босадиган аралашмалар: кўкрак сути ўрнини босади, деб сотиладиган куюқ сут ёки соя донларидан тайёрланган масалликлар (сув билан суюлтирилган бўлади).

Диагностик текшириш: махсус текширув, масалан, касалликнинг хили ёки сабабларини аниқлаш мақсадида ўтказиладиган лаборатор ёки рентген текширувлари.

Диарея эпизодлари: диарея билан касалланиш ҳоллари.

Диареяга қарши воситалар: ич кетишини тўхтатувчи ёки уни камайтирувчи, диареяга барҳам берувчи деб реклама қилинадиган дори препаратлари, масалан, антимотор воситалар. Бундай препаратлар диарея вақтида болаларга фойда бермайди, баъзилари хавfli бўлади, ҳам.

Жайдари: маҳаллий, мазкур жойнинг ўзида битган, ўша жойга хос неъматлар, маҳаллий озиқ-овқат маҳсулотлари, мазкур жойда расм бўлган маҳаллий овқатлар. («Маҳаллий» атамасининг яна бир маъноси тўғрисида «Маҳаллий инфекция»га қаралсин).

Заиф бола: қувватсизланиб, касалликларга мойил бўлиб қолган бола.

Иммун тизими: касаллик кўзғатувчисига қарши курашиш учун антителолар ёки махсус хужайралар ишлаб чиқариш йўли билан организмнинг касалликка қаршилик кўрсатиш қучини оширувчи тизим.

Иммун тизими заифлашуви: организмнинг касалликларга қаршилик кўрсатиш хусусиятининг пасайиб кетиши.

Иситма: мазкур ўқув курсида иситма:

- касал бола баданининг қўлга иссиқ сезилиши;
- аксилляр ҳарорат $37,5^{\circ}\text{C}$ ёки ундан юқори ёки ректал ҳарорат 38°C ёки ундан юқори эканини билдиради.

Касаллик: мазкур ўқув курсида белги ва симптомларга асосланиб туриб таснифланган ўзига хос касаллик ёки бир гуруҳ касалликлар, масалан, «ЖУДА ОҒИР ФЕБРИЛ КАСАЛЛИК». Бундай тасниф бир нечта касалликни, масалан, менингит, сепсисни ўз ичига олади.

Касалхона: мазкур ўқув курсида беморлар ётадиган ўринлари бўлган, жуда бетоб болани даволаш учун зарур асбоб-ускуна ва жиҳозлар билан ускуналанган ва малакали мутахассислар билан таъминланган ҳар қандай тиббий муассаса.

Касалхона бемори: касалхонада ётиб даволанадиган бемор, унга алоҳида ўрин ажратилади ва у овқат, даво воситалари билан таъминланади.

Касалхонага жўнатиш: мазкур ўқув курсида - беморни яна текшириб кўриш ва даволаш учун касалхонага юбориш, жўнатиш.

Квашиоркор: овқатга ёлчимай, ҳолсизланиб, қувватдан кетишнинг бир тури, овқатда оқсил моддалари етишмаслигидан келиб чиқади. Бундай ҳолга тушган бола бадани шишиб, қовурғалари бўртиб чиқиб туриши, сочлари сийраклашиб қолиши, бадан териси қуруқлашиб, тортилиб туриши мумкин.

Кейинги ташриф: буюрилган давонинг нечоғлик наф берганини текшириб кўриш ва давони давом эттириш ёки беморни касалхонага юбориш зарурми-йўқми, аниқлаб олиш учун тиббий ходимнинг илтимосига кўра тиббий муассасага яна келиш, унга такроран бориш.

Кичик ёшдаги бола: мазкур ўқув курсида -12 ойликкача бўлган бола.

КПК: қизамиқ (корь), тепки (эпид. паротит) ва қизилчага (краснуха) қарши вакцина. Эмлаш тақвимига кўра 2 марта эмланади: 12 ойликда ва 6 ёшда.

Кўз шох пардасининг ёрилиши: кўзнинг кўриниб турадиган очиқ жароҳати.

Кўкрак дағаллашуви: ушбу ўқув курсида - она сут безларининг сутга тўлиб кетиши туфайли уларнинг катталашиб, қаттиқлашиб ва безиллаб туриши.

Кўкрак сутининг ўрнини босувчи масаллиқлар: кўкрак сути ўрнига ёки унга қўшимча қилиб болага бериладиган аралашма ёки сут.

Кўкрак қафасининг ичга тортилиши: бола нафас олган пайтда кўкрак қафаси пастки девори (пастки қовурғалар)нинг ҳар сафар ичкари томон тортилиши. Нафас олинган вақтда кўкрак қафасининг сезилар-сезилмас даражада ичга тортилиши - гўдак болаларда учраб турадиган одатдаги ҳодиса, лекин 2 ойликдан 5 ёшгача бўлган болада бу ҳолнинг рўйи-рост ва аниқ сезиладиган бўлиши ОҒИР ПНЕВМОНИЯ ЁКИ ЖУДА ОҒИР КАСАЛЛИК белгиси бўлиб ҳисобланади.

Лактоза: сут таркибида бўладиган қанд моддаси.

Летаргик ҳолат: беморнинг ташқи таъсиротга бутунлай бефарқ бўлиши, ҳеч қандай жавоб реакциясининг бўлмаслиги.

Малака: маълум бир соҳага оид билимлар даражаси.

Маразм: ушбу ўқув курсида - овқатга ёлчимай, қувватдан кетишнинг бир тури, овқатнинг узоқ вақт кам қувват бўлиб, унда оқсиллар етишмай қолганидан келиб чиқади. Маразм ҳолатидаги бола «териси суягига бориб ёпишган» бўлиб кўринади.

Марказий нерв тизимининг фаол неврологик касаллиги: тутқаноқ (эпилепсия) ва бош ёки орқа миyanинг давом этиб келаётган бошқа касалликлари. Церебрал фалаж, полиомиелит туфайли ёки жароҳатланиш натижасида бошланган эски, сурункали неврологик ўзгаришлар бунга кирмайди.

Маслаҳат бериш, йўл-йўриқ кўрсатиш: мазкур ўқув курсида - она билан суҳбатлашиш ёки бирор масалани муҳокама қилиш вақтида унга йўл-йўриқ кўрсатиш, маслаҳат бериш, жумладан, онанинг жавобларини тинглаб, маъқул ишларини мақтаб қўйиш, муаммоларни ҳал қилишда унга ёрдам бериш ва айtilган гапларни она қанчалик тушуниб, уқиб олганини текшириб кўриш.

Маҳаллий: «жайдари»га қаралсин.

Маҳаллий инфекция: баданнинг фақат маълум бир жойида, масалан, кўз ёки оғизда кузатиладиган инфекция.

Менингит: орқа мия суюқлиги, мия пардалари ва орқа мия зарарланадиган хатарли касаллик, инфекция.

Монеликлар: баъзи турдаги давони, муолажани ёки препаратларни қўлланиш, ишлатиш мумкин бўлмаган, тўғри келмайдиган ҳолатлар ёки шароитлар.

Мулоқат кўникмалари: мазкур ўқув курсида оналарга ўргатиш ва уларга йўл-йўриқлар кўрсатиш, жумладан: *СЎРАБ, ЭШИТИБ КЎРИНГ, МАҚТАБ ҚЎЙИНГ, ОНАГА МАСЛАҲАТ БЕРИНГ* ибораларига амал қилиш вақтида татбиқ этиладиган кўникмалар, мулоқот олиб бориш кўникмалари.

Назогастрал зонд: беморнинг бурни орқали ошқозонига тушириладиган зонд, ингичка най. Бемор анча сувсизланиб қолган бўлсаю, унга суюқликни венасидан юборишнинг иложиси бўлмаса, касалга орал регидратацион тузлар (ОРВ) ни юбориш ёки ҳолдан тойиб, ўзича овқатлана олмайдиган болани овқатлантириш учун шу зонддан фойдаланилади.

Назорат саволлар: айtilган гаплар тушунарли бўлган-бўлмаганини, изоҳларни киши тушуниб, уқиб олганми-йўқми, текшириб кўриш, аниқлаб олиш учун бериладиган саволлар. Тиббий ходим болани тўғри овқатлантиришнинг усул-амалларини онага тушунтириб берганидан кейин унга: «Сиз энди болангизга қандай овқат берасиз?» деб назорат саволни бериб кўриши мумкин.

Овқатланиш муаммолари: боланинг одатдаги овқатланиши билан бола боқиш юзасидан *МАСЛАҲАТ БЕРИНГ* схемасида келтирилган тавсиялар ўртасидаги тафовутлар ва бошқа муаммолар, масалан; болани эмизиб боқишдаги

қийинчиликлар, болани овқатлантириш учун шишачадан фойдаланиш, касаллик пайтида боланинг яхши овқатланмаслиги ва бошқалар.

Овқатланишни баҳоланг: одатда ва касаллик вақтида боланинг қандай овқатланишини билиб олиш учун сўраб-суриштириб кўриш жараёни. (Бунда ўринли бўладиган саволлар *МАСЛАҲАТ БЕРИНГ* схемасида келтирилган.)

ОИТС: орттирилган иммунитет танқислиги синдроми деган сўзларнинг бош ҳарфларидан олинган қисқартма, *СПИД*-га қаралсин.

Ой-куни етиб туғилган бола: ҳомиладорлик 37 ҳафтага тўлганидан кейин, муддатида туғилган бола.

Ой-куни етмасдан туғилган бола: ҳомиладорлик 37 ҳафтага тўлмасидан олдин, муддатида илгари туғилган бола, чала бола.

Озиқ моддалар: овқат таркибида бўлиб, боланинг ўсиб-улғайиши учун ёрдам берадиган, одамга қувват бўладиган моддалар, масалан, оқсиллар, қанд моддалари, минерал моддалар ва витаминлар.

Озиқ моддаларга бой масалликлар: таркибида оқсиллар, шунингдек витамин ва минерал моддалар кўп бўладиган масалликлар.

Оппортунистик инфекциялар: организмнинг иммун системаси одатдагича қаршилик кўрсатиб турадиган маҳалларда касаллик кўзгата олмайдиган, лекин иммун тизими заифлашиб қолиши билан жонланиб, касалikka сабаб бўладиган инфекциялар. Масалан, ҳамиша соғлом одамнинг оғзида бўладиган микроорганизмлар одатдаги шароитларда касалikka сабаб бўлмайди, лекин иммун тизими бирор сабабга кўра заифлашиб қолса, улар *оғиз оқаришига* сабаб бўлиши мумкин.

Орал регидратацион восита (ОРВ): глюкоза ва тузлар аралашмаси паст осмомоляр эритмасининг таркиби Жаҳон Соғлиқни Сақлаш Ташкилоти томонидан тавсия этилган формула бўйича тайёрланади (ҳар литрида граммлар ҳисобида): натрий хлорид - 2,6; (сувсизланган) глюкоза - 13,5; калий хлорид - 1,5; натрий трицитрат (сувсизланган) - 2,9.

ОПВ: полимиелитга қарши ичириладиган (орал) вакцина (эм дори). Полимиелитнинг оддини олиш учун бола 4 марта эмланади: унга туғилган пайтида, 2 ойлик, 3 ойлик ва 4 ойлик бўлганида вакцина ичирилади.

Оқсил: овқат таркибида бўладиган модда, боланинг ўсиб-униши учун зарур аминокислоталардан иборат. Оқсилли масалликларга гўшт, балиқ, сут ва дуккакли дон маҳсулотлари мисол бўла олади.

Оқсиллар ва энергетик моддалар етишмаслигидан овқат ҳазмининг бузилиши: кундалик овқатда оқсил ва бошқа зарур моддалар етишмаслигидан ёки тез-тез касалланиш оқибатида юзага келадиган ҳолат.

Оғиз оқармаси, оғиз оқариши: оғиз ва тилнинг чақаланиши ёки оқ караш билан қопланиши, шиллиқ пардасидаги инфекция туфайли пайдо бўлади.

Оғиз яралари: оғиз ичи, лаб ёки тилдаги яралар. Булар қизамиқда юзага келиши ва қизил рангда ёки оқ караш билан қопланган бўлиши мумкин. Яралар боланинг еб-ичишига халал бериши мумкин.

Оғир тасниф: мазкур ўқув курсида - зудлик билан аҳамият беришни ва одатда касалхонага юборишни талаб қиладиган жуда жиддий касаллик. Оғир таснифлар *БАҲОЛАНГ ВА ТАСНИФЛАНГ* схемасида қизил рангли қаторларда тилга олинган.

Паразит: бошқа бир организмда яшаб, унга зарар етказувчи организм.

Радиал пульс: билак артерияси, яъни кафт устининг ички томонидаги асосий томирни ушлаб кўриб, аниқланадиган пульс.

Релактация: болани эмизиб боқишга барҳам берилганидан кейин бола боқишнинг шу усулига яна қайтиш ва бунда сут ҳосил бўлишининг аслига келиши.

Респиратор депрессия: дори препаратларининг таъсири остида ёки оғир касаллик туфайли жуда секин нафас олиш ёки нафас сийраклашуви.

Респиратор дистресс: ўпкага ҳаво келиши етишмаслиги туфайли ноқулай сезилиши, қийналиш.

РВКД: ретровирусга қарши даволаш.

Ротавирусга қарши вакцина (РОТА): ротавирусга қарши орал вакцина. Бола ҳаётининг 2 ва 3 ойлигида эмланади.

Сариқлик: кўз оқлари ва бадан терисининг сариқ рангга кириши.

Септицемия: қонда инфекция бўлиши, мазкур ўқув курсида «сепсис» деб ҳам юритилади.

Симптомлар: мазкур ўқув курсида - боланинг саломатлиги хусусида онаси айтадиган муаммолар, масалан, йўтал, ич кетиши, томоқ ёки қулоқ оғриши; булардан ташқари болани кўриб, текшириш вақтида тиббий ходим унинг онасидан суриштириб кўриши керак бўлган **асосий симптомлар** ҳам мазкур ўқув курсида тилга олинади. *БАҲОЛАНГ ВА ТАСНИФЛАНГ* схемасида ана шунай симптомларнинг бештаси тилга олинади: йўтал ёки нафас қийинлиги, диарея, иситма, томоқ ва қулоқ оғриғи шулар жумласидандир.

Сон артерияси: оёқнинг асосий артерия томири. Чов чуқурчасини пайпаслаб кўриб, бу томирнинг уриб турганини сезиш мумкин.

Сон венаси: оёқнинг асосий вена томири. Сон венасидан ички томонда, яъни шу артериядан тана маркази томон боришда жойлашган.

СПИД: “Синдром приобретенного иммунодефицита” деган русча сўзларнинг бош ҳарфларидан олинган қисқартма бўлиб, одамга махсус вирус, яъни иммунитетни сусайтириб юборадиган вирус (вирус иммунодефицита человека) юқиши туфайли бошланадиган ҳолатни, оғир касалликни ифодалайди.

Сувсизланиш, сувсираш: организмдан талайгина сув ва тузлар йўқолиши билан таърифланадиган ҳолат.

Сурункали: узоқ давом этадиган ва тез-тез қайталаниб турадиган (касаллик).

Тавсиялар: маслаҳат, амал қилиниши керак бўлган йўл-йўриқлар.

Таснифлаш: мазкур ўқув курсида: боладаги касаллик белгилари ва симптомларига қараб касалликнинг қайси тоифага киришини, унинг оғир-енгиллигини аниқлаш.

Такроран тўла баҳолаш, такрорий тўла баҳо: боланинг аҳволи яхшиланганми, йўқми, аниқлаш учун бутун баҳолаш жараёнини *БАҲОЛАНГ ВА ТАСНИФЛАНГ* схемасига мувофиқ такроран бажариш, шунингдек ҳар қандай янги муаммоларни баҳолаб, таснифлаш.

Такрорий баҳо, баҳолаш: мазкур ўқув курсида - боланинг аҳволи яхшиланаяптими, йўқми, билиш учун уни ўзига хос касаллик белгилари бўйича такрор марта текшириб кўриш.

Турғун ҳолат: аҳволнинг ўзгармасдан, бир хилда туриши.

Туғилишдан вазн камлиги: боланинг она қорнида яхши ривожланмагани ёки ой-куни етмагани учун вазни кам бўлиб туғилиши (чала туғилиши). Оғирлиги 2500 г дан кам бўлиб туғилган болалар туғилишдан вазни кам бўлиб ҳисобланади.

Умумий оила дастурхони овқати: оиланинг одатдаги ейдиган умумий қозондаги овқатлари.

Фаол овқатлантириш: овқат вақтида болага ёрдам бериб туриш, масалан, боланинг ёнида ўтириб, қошиқни оғизга олиб келишда унга ёрдамлашиш.

Фақат эмизиб боқиш: болани фақат эмизиб боқиш, бунда унга кўкрак сутидан бошқа ҳеч қандай овқат, сув ёки бошқа ичимликлар берилмайди (зарур бўлганида бериладиган дори препаратлари ва витаминлар бундан мустасно).

Филатов-Коплик доғлари: қизамиқ касаллигининг илк босқичларида лунжларда пайдо бўладиган бир мунча майда доғлар. Улар нотекис, ўртасига оқ нуқта тушган қизғиш рангда бўлади. Бундай доғлар беморнинг еб-ичиши учун ҳалал бермайди ва алоҳида давони талаб қилмайди.

Фолат: фолат кислота, витаминлар қаторига киради, овқатда темир моддаси етишмаслигидан бошланган камқонликка даво қилишда ишлатилади.

Хабарсизлик: қандай бўлмасин бирор амални бажара олмаслик, уни бажариш йўллари билмаслик, тажрибасизлик.

Хавфли (хатарли) касаллик: тарқалишга мойил бўладиган ва ўлимга ҳам олиб борадиган касаллик.

ХИБ: В типдаги Гемофилус инфлюэнцега қарши вакцина. Бола ҳаётининг 2, 3 ва 4 ойлигида эмланади.

Шиш: тери ости тўқималарида ортиқча суюқлик борлиги туфайли ўша жойнинг кўтарилиб, керкиб туриши. Одатда оёқда (оёқ панжаларида), гоҳо бошқа жойларда пайдо бўлади.

Шок: ҳаддан ташқари дармонсизланиб, кўзни очмаслик ёки беҳуш бўлиб, ўзини билмаслик билан таърифланадиган хавфли ҳолат, бундай ҳолатда одам кўл-оёқлари муздек бўлиб, тез-тез нафас олади, томир уриши заифлашиб қолади. Кўп ич кетиб, баданнинг бир қадар сувсизланиб қолиши, талайгина қон кетиши, сепсис ёки бадан куйиши шокка сабаб бўлиши мумкин.

Шошилиш ёрдам: дарҳол аҳамият беришни талаб этадиган, бола ҳаётини сақлаб қолиш учун муҳим бўлган чора.

Энергияга бой маҳсулот: одамга қувват бўладиган (таркибида энергия ёки калория берадиган моддалари кўп бўладиган) маҳсулот, масалан, гўшт, дуккакли донлар, ўсимлик мойи, ёғлар.

Эпизодлар: касаллик ҳодисалари.

Эссенциал ёғ кислоталари: боланинг кўзлари ва бош мияси яхши ривожланиши учун зарур ёғлар. Фақат кўкрак сутида бўлади, сигир сутида ҳам, кўкрак сутининг ўрнини босади, деб ҳисобланадиган омукта озуқаларнинг кўпчилигида ҳам бўлмайди.

Эмланганлик ҳолати: болада ўтказилган эмлаш ишларини тавсия этиладиган эмлаш жадвалига солиштириб кўриш. Бу ҳолат бола унинг ёшида тавсия этиладиган эм дориларнинг ҳаммасини олганми-йўқми, агар ҳаммасини олмаган бўлса, унга бугун қандай эм дориларни эмлаш зарурлигини кўрсатиб беради.

Ярим қаттиқ овқат: серсув, юмшоқ овқат. Масалан, бўтқа ёки пюре ярим қаттиқ овқат ҳисобланади.

Қизамиққа алоқадор асоратлар: қизамиқ вақтида ёки ундан кейин пайдо бўладиган муаммолар ёки инфекциялар. Буларга диарея, пневмония, стридор, оғиз яралари, кулоқ ва кўз инфекцияси мисол бўла олади. Энцефалит, яъни бош мия яллиғланишидек асорат камроқ учрайди.

Қусишга қарши воситалар: кўнгил айнишини босадиган, қусишни тўхтатадиган препаратлар.

Қўзғатувчи: касалликка сабаб бўладиган, уни келтириб чиқарадиган омил ёки микроорганизм.

Қўшимча овқат: бола 6 ойлик бўлганидан кейин кўкрак сутига қўшимча равишда унга бериб туриладиган овқат. 6 ойликдан бошлаб ҳамма болалар қўшимча овқат, масалан, саригёғ ёки ўсимлик мойи солиб бериладиган бўтқа, гўшт, сабзавот, тухум, творог, мева сувлари олиб туриши керак.